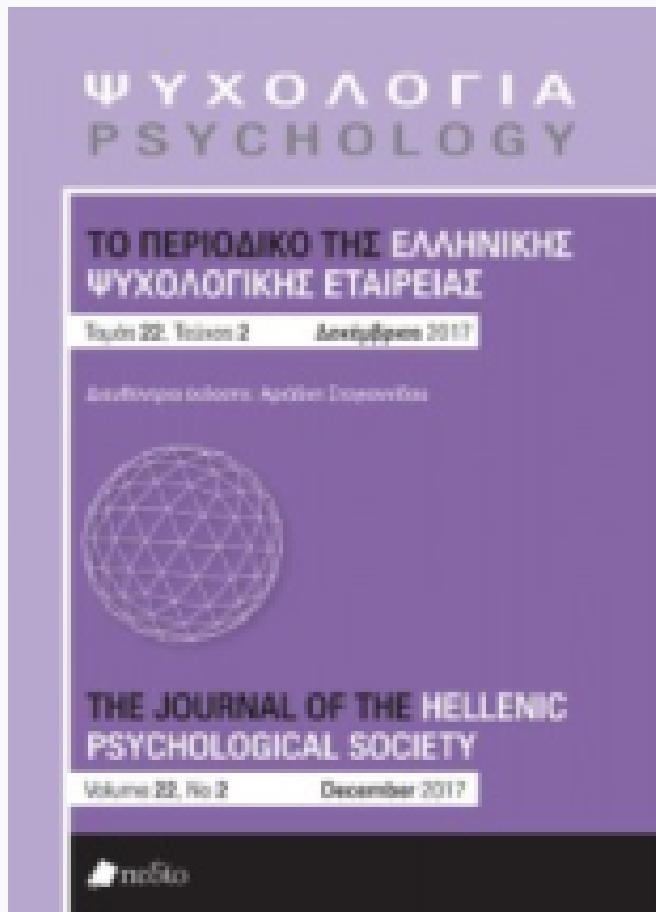

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 22, No 2 (2017)

Homosexuality, Essentialism and Identity in the Discourse of Homosexual and Heterosexual Men

Ιωάννης Μίχος, Λία Φίγγου

doi: [10.12681/psy_hps.23256](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23256)

Copyright © 2017, Ιωάννης Μίχος, Λία Φίγγου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Μίχος Ι., & Φίγγου Λ. (2017). Homosexuality, Essentialism and Identity in the Discourse of Homosexual and Heterosexual Men. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 22(2), 71–89. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23256

Ομοφυλοφιλία, ουσιοποίηση και ταυτότητα στο λόγο ομοφυλόφιλων και ετεροφυλόφιλων ανδρών

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΙΧΟΣ¹

ΛΙΑ ΦΙΓΓΟΥ²

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ουσιοποίηση των κοινωνικών κατηγοριών και οι συνέπειές της στις διομαδικές σχέσεις αποτελούν ένα από τα προσφιλή ερευνητικά θέματα της κοινωνικής ψυχολογίας. Αντλώντας από τη σχετική εργογραφία, η παρούσα μελέτη διερευνά ουσιοποιητικές και απο-ουσιοποιητικές αναπαραστάσεις για τους ομοφυλόφιλους άνδρες καθώς και τις ταυτοτικές τους λειτουργίες στο λόγο. Για τους σκοπούς της έρευνας διενεργήθηκαν ημι-δομημένες συνεντεύξεις με 16 άνδρες, από τους οποίους οι οκτώ 8 αυτοπροσδιορίστηκαν ως ομοφυλόφιλοι και οι οκτώ 8 ως ετεροφυλόφιλοι. Οι συνεντεύξεις αναλύθηκαν με βάση τις αρχές της λογοψυχολογίας και της ρητορικής. Η ανάλυση έδειξε ότι η φυσικότητα, η ιστορική συνέχεια και η κανονικότητα των κοινωνικών κατηγοριών αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και επανα-νοηματοδότησης συγκροτώντας ουσιοποιητικές και απο-ουσιοποιητικές αναπαραστάσεις της ομοφυλοφιλίας στο λόγο και των δύο ομάδων. Επιπλέον, παρόμοιες ουσιοποιητικές αναπαραστάσεις στο λόγο τόσο των ομοφυλόφιλων, όσο και των ετεροφυλόφιλων συμμετεχόντων, όπως αυτές που αφορούν τη συνέχεια της ομοφυλοφιλίας στο χρόνο, επιτελούν διαφορετικές ρητορικές λειτουργίες, ενώ διαφορετικές αναπαραστάσεις υποστασιακών γνωρισμάτων επιτελούν κοινές διομαδικές λειτουργίες.

Λέξεις-κλειδιά: Ουσιοποίηση, Ομοφυλοφιλία, Ταυτότητα, Λογοψυχολογία, Ρητορική.

1. Εισαγωγή

Η ουσιοποίηση των κοινωνικών κατηγοριών που υπήρξε ιστορικά βασικό μέλημα της κοινωνιοψυχολογικής θεωρίας και έρευνας (Allport, 1954. Campbell, 1958, 1967), αναδεικνύεται σε ένα ιδιαίτερα παραγωγικό πεδίο μελέτης τις τελευταίες δεκαετίες (βλ. ενδεικτικά Figgou, 2012. Hanson-Easey & Augoustinos, 2014. Haslam & Levy, 2006. Holtz & Wagner, 2009. Iatridis & Stergiou, 2014.

Joyce & Walker, 2015. Kadianaki & Andreouli 2015. Park, Banchevsky, & Reynolds, 2015. Verkuyten, 2003, 2005. Yzerbyt, Corneille, & Estrada, 2001). Ξεκινώντας από διαφορετικές επιστημολογικές αφηγήσεις και επικεντρωνόμενες σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, οι σύγχρονες έρευνες στο πεδίο της ουσιοποίησης ενδιαφέρονται αφενός για τον εντοπισμό των επιμέρους στοιχείων που απαρτίζουν την ουσιοποιητική λογική, τη βαθύτερη κατανόηση των διαστάσεών της και την εν-

1. Διεύθυνση: Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 54124. Email: maioanni@psy.auth.gr

2. Διεύθυνση: Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 54124. Email: figgou@psy.auth.gr

νοιολογική της οριοθέτηση και, αφετέρου, για τις συνέπειες που έχει η τάση να αντιμετωπίζονται τα χαρακτηριστικά κοινωνικών ομάδων ως εγγενείς και αναλλοίωτες ποιότητες (βλ. Κάκκου & Χρυσόχου, 2010).

Προκειμένου να ορίσουν την ουσιοποίηση, οι μελετητές συνήθως παραπέμπουν στο κλασικό πια κείμενο των Rothbart και Taylor (1992), σύμφωνα με το οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν θεμελιακές κοινωνικές κατηγορίες, όπως η φυλή, το φύλο ή η εθνότητα σαν να πρόκειται για φυσικά είδη και όχι για κοινωνικά και ιστορικά δομημένες κατασκευές. Αυτό το «οντολογικό σφάλμα» οφείλεται στο γεγονός ότι είτε έρχονται αντιμέτωποι με έμβια όντα είτε με κοινωνικές οντότητες οι κοινωνικοί δράστες βασίζονται στις ίδιες ερμηνευτικές υποθέσεις και παραδοχές. Για τους συγκεκριμένους συγγραφείς αυτό το είδος προσέγγισης των κοινωνικών κατηγοριών έχει ως συνέπεια οι τελευταίες να θεωρούνται αμετάβλητες και να αποτελούν τη βάση για την συναγωγή άλλων (κοινών) χαρακτηριστικών των μελών τους.

Μια άλλη έννοια η οποία έχει συνδεθεί στενά με την ουσιοποίηση –ως ένα *εκ των ων ουκ άνευ* χαρακτηριστικό της– είναι αυτή της υποστασιακότητας του Campbell (1958). Σύμφωνα με τον Campbell (1958), η υποστασιακότητα αντιπροσωπεύει το βαθμό στον οποίο μια κοινωνική ομάδα ως σύνολο γίνεται αντιληπτή ως συνεκτική και ενιαία οντότητα. Δίνοντας ξανά ζωή στη συγκεκριμένη έννοια αρκετές έρευνες επιχειρούν να εξετάσουν, όχι μόνο το είδος των κοινωνικών κατηγοριών στις οποίες προσδίδεται το χαρακτηριστικό της υποστασιακότητας (Lickel et al., 2000), αλλά και το ρόλο της στην επεξεργασία πληροφοριών (π.χ., Yzerbyt, Rogier, & Fiske, 1998), στη συμπεριφορά (Insko & Schopler, 1998) και στην κοινωνική αντίληψη (π.χ., Yzerbyt, Castano, Leyens, & Paladino, 2000).

Μία ενδιαφέρουσα θεωρητική προσέγγιση των ουσιοποιητικών πεποιθήσεων είναι η θεωρία της «υποκειμενικής ουσιοποίησης», η οποία προτάθηκε από τους Yzerbyt, Rocher και Schadrone (1997). Σύμφωνα με τους συγγραφείς, τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα έχουν την τάση να προσλαμβάνουν ως εγγενή τα χαρακτηριστικά που χρησι-

μοποιούν για να χαρακτηρίσουν τις κοινωνικές ομάδες. Οι ουσιοποιητικές πεποιθήσεις, μάλιστα, λειτουργούν ως αιτιακές αποδόσεις, παρέχοντας εξηγήσεις για την διαφορετική μεταχείριση των κοινωνικών ομάδων. Ο όρος «υποκειμενική ουσιοποίηση», λοιπόν, χρησιμοποιείται προκειμένου να περιγράψει την πεποίθηση ότι, πέραν της επιφανειακής τους ομοιότητας, τα μέλη των ομάδων μοιράζονται μεταξύ τους βαθύτερα υποκειμενικά χαρακτηριστικά που τα χαρακτηρίζουν και τα διαφοροποιούν από αυτά άλλων ομάδων (Rothbart & Taylor, 1992. Yzerbyt et al., 1997).

Σημαντική είναι και η ταξινόμηση που προτάθηκε από τους Haslam, Rothchild και Ernst (2000). Σύμφωνα με τους συγγραφείς, το ουσιοποιητικό σκεπτικό μπορεί να δομηθεί και να γίνει κατανοητό μέσα από την τοποθέτηση των διάφορων ουσιοποιητικών πεποιθήσεων κατά μήκος δύο ανεξάρτητων διαστάσεων. Η πρώτη διάσταση, η οποία αφορά την αντίληψη μιας ομάδας ως φυσικής και αναλλοίωτης, συνδυάζει πεποιθήσεις σε σχέση με την «ιστορική σταθερότητα» (historical invariance), την «αμεταβλητότητα» (immutability), τη «φυσικότητα» (naturalness), τα «αναγκαία χαρακτηριστικά» (necessary features) και τη «διαχωριστικότητα» (discreteness) μιας κατηγορίας (Haslam, Rothchild, & Ernst, 2000). Πιο συγκεκριμένα, η ιστορική σταθερότητα αφορά το βαθμό στον οποίο μια κατηγορία γίνεται αντιληπτή ως σταθερή μέσα στον χρόνο και αναλλοίωτη, η αμεταβλητότητα αφορά το γεγονός ότι η υπαγωγή σε μια κοινωνική ομάδα δεν αλλάζει και η φυσικότητα την αντίληψη ορισμένων γνωρισμάτων των κοινωνικών κατηγοριών ως καθορισμένων από τη φύση (Haslam, Rothchild, & Ernst, 2000, στο Κάκκου & Χρυσόχου, 2010). Επιπλέον, τα αναγκαία χαρακτηριστικά αναφέρονται στην ύπαρξη συγκεκριμένων προαπαιτούμενων χαρακτηριστικών προκειμένου να ανήκει κανείς σε μία ομάδα και η διαχωριστικότητα στα σαφή και ξεκάθαρα όρια με βάση τα οποία καθίσταται δυνατό να κρίνει κανείς αν ένα άτομο ανήκει σε μια κατηγορία ή όχι. Η δεύτερη διάσταση, η οποία ονομάζεται εμπραγμάτωση, σχετίζεται με την υποστασιακότητα και συνδυάζει στοιχεία σε σχέση με την «ομοιομορφία» (uniformity), την «καταποτιστικό-

τητα” (informativeness) και τη “συμφυτότητα” (inherence) μιας κατηγορίας. Η ομοιομορφία δείχνει κατά πόσο τα μέλη μιας ομάδας είναι όμοια μεταξύ τους, ενώ η κατατοπιστικότητα το βαθμό στον οποίο το γεγονός ότι κάποιος ανήκει σε μια ομάδα είναι σε θέση να προσφέρει σημαντικές πληροφορίες για τα μέλη της. Τέλος, η συμφυτότητα αφορά το βαθμό στον οποίο τα μέλη μιας ομάδας μοιράζονται ένα βαθύτερο κοινό χαρακτηριστικό, πάρα το γεγονός ότι μπορεί να υπάρχουν και πολλές διαφορές μεταξύ τους.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι πολλοί και ενδιαφέροντες είναι οι θεωρητικοί προβληματισμοί που εντοπίζονται στην βιβλιογραφία αναφορικά με την ουσιοποίηση. Ωστόσο, παρά τις επιμέρους και συχνά λεπτές διαφοροποιήσεις, ο κύριος άξονας ενδιαφέροντος και η βασική προσπάθεια των ποικίλων θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων είναι η εύρεση των πιθανών συνδέσεων ανάμεσα στις ουσιοποιητικές πεποιθήσεις για μια ομάδα και στις στάσεις απέναντι στην ομάδα αυτή (Demoulin, Leyens, & Yzerbyt, 2006. Figgou, 2012. Haslam, Rothschild, & Ernst, 2002. Haslam & Levy, 2006. Holtz & Wagner, 2009. Yzerbyt et al., 2001).

Η κοινωνιοψυχολογική έρευνα που εστιάζει στη σχέση ανάμεσα στην προκατάληψη και την ουσιοποίηση στηρίζεται σε διαφορετικές παραδοχές για τη φύση αυτής της σχέσης και την αιτιώδη κατεύθυνσή της και έχει φέρει στο φως διαφορετικά ευρήματα για τις επιπτώσεις της στη διομαδική συμπεριφορά (Figgou, 2012). Στο ιστορικό του έργου για τη φύση της προκατάληψης, ο Allport (1954) υποστηρίζει ότι η ουσιοποίηση έστω και μερικώς συμβάλλει στη δημιουργία εχθρικών σχέσεων και διομαδικών συμπεριφορών. Ο Campbell (1967) αντιτείνει ότι αυτές οι εχθρικές σχέσεις προϋπάρχουν και οδηγούν στην ερμηνεία των διαφορών μεταξύ των ομάδων με ουσιοποιητικούς όρους. Νεότερες έρευνες υποστηρίζουν ότι οι στιγματισμένες κοινωνικές κατηγορίες ουσιοποιούνται περισσότερο σε σύγκριση με άλλες ομάδες (Haslam, Bastian, & Bisset, 2004), ενώ παράλληλα οι ουσιοποιητικές πεποιθήσεις τείνουν να εξυπηρετούν τον εξορθολογισμό της υπάρχουσας κοινωνικής οργάνωσης και των διαφορετικών status quo των κοινωνικών ομάδων (Keller, 2005. Yz-

erbyt et al., 1997). Ωστόσο, άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η δύναμη και η φύση της σχέσης μεταξύ ουσιοποίησης και προκατάληψης διαφέρει ανάλογα με τις κοινωνικές ομάδες για τις οποίες γίνεται κάθε φορά λόγος, αλλά και ανάλογα με το πλαίσιο και το στόχο στον οποίο προσανατολίζεται ο λόγος για τις άλλες ομάδες (Morton, Haslam, Postmes, & Ryan, 2006. Morton, Hornsey, & Postmes, 2009. Verkuyten, 2003).

Σημαντική προς αυτή την κατεύθυνση είναι η μελέτη του Verkuyten (2003), η οποία υποστήριξε πως ούτε η ουσιοποίηση είναι εξ ορισμού καταπιεστική και συνδεδεμένη με την προκατάληψη και τον κοινωνικό αποκλεισμό, ούτε η απο-ουσιοποίηση είναι εξ ορισμού προοδευτική. Η δυνατότητα των ουσιοποιητικών πεποιθήσεων να ενδυναμώνουν ή να αποδυναμώνουν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες εξαρτάται από τα εκάστοτε επίμαχα ζητήματα καθώς και από το στάτους του ατόμου ως μέλους μιας μειονοτικής ή πλειονοτικής ομάδας (βλ. επίσης Verkuyten, 2005). Σύμφωνα με τον Verkuyten (2003), η ουσιοποίηση της κουλτούρας από μειονοτικές ομάδες είναι πιθανό να χρησιμεύει στην αντιμετώπιση επιχειρημάτων που σχετίζονται με την αφομοίωση της ομάδας, καθώς και για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων της, ενώ η αποουσιοποίηση της κουλτούρας παρατηρείται όταν μέλη μιας μειονοτικής ομάδας έρχονται, για παράδειγμα, αντιμέτωπα με αρνητικά φορτισμένες αναπαραστάσεις που έχει κατασκευάσει η πλειονοτική ομάδα εις βάρος της πρώτης. Τέλος, υπό συγκεκριμένες συνθήκες η ουσιοποίηση είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί ως επιχειρήμα για τη δημιουργία ευνοϊκότερων μελλοντικών συνθηκών και αντίστοιχης μεταχείρισης απέναντι στην ομάδα καθώς μέσω αυτής καθίσταται δυνατή η διευκόλυνση της διεκδίκησης δικαιωμάτων και η ευρύτερη κοινωνική (ή/και θεσμική) αναγνώριση και αποδοχή της (Morton & Postmes, 2009, στο Κάκκου & Χρυσόχοου, 2010).

Στην ίδια κατεύθυνση με τη δουλειά του Verkuyten (2003) κινήθηκαν και άλλες έρευνες, οι οποίες υιοθετώντας μια λογοαναλυτική ή ευρύτερα κοινωνικο-κονστрукτιονιστική προσέγγιση ασκούν κριτική στην παραδοχή ότι τα ουσιοποιητικά επιχειρήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν

μόνο ως επιχειρήματα κατά συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και το αντίστροφο (Figgou, 2012. Hanson-Easey & Augoustinos, 2014. Kadianaki & Andreouli, 2015). Ενδιαφέρον είναι ότι σε αυτές τις μελέτες φαίνεται ότι οι ομιλούντες χρησιμοποιούν/επιστρατεύουν στο ίδιο πλαίσιο λόγου ουσιοποιητικές, αλλά και αποουσιοποιητικές γραμμές επιχειρηματολογίας για τα μέλη μειονοτικών ομάδων, ενώ συχνά οι ουσιοποιητικές και οι αποουσιοποιητικές επιχειρηματολογικές γραμμές προϋποθέτουν η μια την άλλη, αποκαλύπτοντας με τον τρόπο αυτό τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος (Figgou, 2012).

2. Ουσιοποίηση και στάσεις απέναντι στην ομοφυλοφιλία

Η ψυχολογική θεωρία και έρευνα που σχετίζεται με την ομοφυλοφιλία είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη και κυρίως πολυσχιδής (Kitzinger, 1999). Η πληθώρα των προσεγγίσεων, των υποθέσεων και των στόχων των ερευνών κάνει οποιαδήποτε προσπάθεια σύνθεσης και σύγκρισης ιδιαίτερα δύσκολη. Δεν θα ήταν υπερβολικό, ωστόσο, να ισχυριστεί κανείς ότι η διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας και το ερώτημα αναφορικά με το αν και σε ποιο βαθμό η ομοφυλοφιλία μπορεί να προσεγγιστεί ως μια ξεχωριστή «ουσία» υπήρξε βασικό μέλημα των μελετητών όσο και βασικό ερώτημα προς τους συμμετέχοντες στις έρευνες για τις στάσεις απέναντι στην ομοφυλοφιλία.

Σύμφωνα με την Kitzinger (1999), για παράδειγμα, εξετάζοντας την κοινωνιο-ψυχολογική εργογραφία, έρευνα και πρακτική μπορούμε να διαφοροποιήσουμε ανάμεσα σε θετικιστικές, ατομικιστικές και ουσιοποιητικές προσεγγίσεις, αφενός, και σε κριτικές προσεγγίσεις (επηρεασμένες από τον κοινωνικό κονστрукτιονισμό, το μεταμοντερνισμό, τη στροφή στο λόγο), αφετέρου, που απορρίπτουν το θετικισμό, τον ατομικισμό και την ουσιοποίηση, θεωρώντας τα αναπόσπαστο κομμάτι των καταπιεστικών δομών εξουσίας που υποβοηθά την διαιώνιση της ετεροκανονικότητας και της πατριαρχικής κοινωνικής οργάνωσης. Οι κονστрукτιονιστές υποστηρίζουν ότι οι σεξου-

αλικές/έμφυλες ταυτότητες κατασκευάζονται και ανακατασκευάζονται από τους κοινωνικούς δράστες, βρίσκονται σε συνάρτηση με τα ποικίλα αλληλεπιδραστικά πλαίσια, λαμβάνουν υπόψη και επηρεάζονται από τις διάφορες μεταβολές αναφορικά με τις επικρατούσες πολιτισμικές και ιστορικές συνθήκες και δεν αποτελούν απλώς συμπαγείς/προκαθορισμένες κατηγορίες που στηρίζονται στη βιολογία και τη φύση (φυσικές οντότητες) (Stein, 1990). Ωστόσο, οι υποστηρικτές της ουσιοποίησης θεωρούν ότι οι έμφυλες και σεξουαλικές ταυτότητες αποτελούν φυσικές, αναλλοίωτες και σταθερές κατηγορίες που στηρίζονται στη γενετική και την βιολογία, προσιδιάζοντας σε «φυσικές οντότητες» και ενδέχεται να εμφανιστούν σε οποιαδήποτε ιστορική εποχή (άρνηση πιθανότητας ιστορικών αλλαγών), με τη συμβολή των πολιτισμικών και ιστορικών παραγόντων να είναι περιορισμένη ή να παραβλέπεται εντελώς (για λεπτομερή ανάλυση της κάθε οπτικής βλ. DeLamater & Hyde, 1998. Hammack, 2005. Kitzinger, 1995).

Μια ενδιαφέρουσα επισκόπηση και σύνθεση των μοντέλων ανάπτυξης του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου είναι αυτή των Bilodeau και Renn (2005). Οι Bilodeau και Renn υποστηρίζουν ότι τα μοντέλα αυτά και οι σχετικές θεωρίες διαφέρουν ως προς την μεθοδολογία που οδηγεί στη διαμόρφωσή τους, το εύρος, την χρησιμότητα, το περιεχόμενο και τις θεωρητικές και επιστημολογικές αφετηρίες. Σύμφωνα με του ίδιους ορισμένα μοντέλα υιοθετούν μια ουσιοποιητική προσέγγιση της σεξουαλικότητας με έμφαση στη γενετική, τη βιολογία και τη φύση γενικότερα, ενώ άλλα επικεντρώνονται στους τρόπους με τους οποίους οι σεξουαλικές και οι έμφυλες ταυτότητες δομούνται και ανακατασκευάζονται σε ποικίλα κοινωνικά/ρηματικά πλαίσια. Συγχρόνως, κάποια μοντέλα υποθέτουν ότι η σεξουαλική ταυτότητα και η ταυτότητα φύλου δεν αλληλεπιδρούν με άλλες ταυτοτικές κατασκευές, ενώ άλλα μοντέλα προσεγγίζουν τα ποικίλα χαρακτηριστικά ταυτότητας ως αλληλένδετα με τις σεξουαλικές και έμφυλες ταυτότητες, κάνοντας λόγο για ένα πολυσύνθετο πλήθος ταυτοτικών κατασκευών, οι οποίες «συνομιλούν» μεταξύ τους.

Κατά τους Bilodeau και Renn (2005) η ανάπτυξη των ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτοτήτων περιγράφεται όλο και περισσότερο ως μία αρκετά πολυδιάστατη διαδικασία, η οποία συνδιαλέγεται, επηρεάζει και επηρεάζεται από άλλες ατομικές και κοινωνικές ταυτότητες. Παράλληλα, η αυξανόμενη αναγνώριση της ποικιλομορφίας και της πολυπλοκότητας των σεξουαλικών/έμφυλων ταυτοτήτων και της ταυτότητας φύλου (π.χ., ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητες) από την πλευρά των θεωρητικών και των ερευνητών του συγκεκριμένου πεδίου, έχει οδηγήσει στην αμφισβήτηση των παραδοσιακών μοντέλων σταδίων ανάπτυξης. Τα μοντέλα αυτά υποστηρίζεται, επίσης, πως δεν λαμβάνουν υπόψη τους τρόπους με τους οποίους ριζωμένες στον δυτικό πολιτισμό έννοιες, όπως ο σεξουαλικός προσανατολισμός, οι σεξουαλικές και έμφυλες ταυτότητες και η ταυτότητα φύλου, γίνονται αντιληπτές σε μη-δυτικούς πολιτισμούς, αφήνοντας έτσι ελάχιστο ή και μηδαμινό χώρο για την κατανόηση και την μελέτη διαφορετικών εννοιολογικών κατασκευών που σχετίζονται με την σεξουαλικότητα και το φύλο (Brown, 1997. Gonsiorek, 1995, στο Bilodeau & Renn, 2005).

Η έρευνα σε σχέση με τη σεξουαλικότητα, ωστόσο, επικεντρώθηκε και στη σχέση ανάμεσα στην ουσιοποίηση και στις στάσεις απέναντι στους ομοφυλόφιλους (βλ. Hubbard & Hegarty, 2014). Σε πρώτο επίπεδο, όπως υπογραμμίστηκε ήδη, η βασική υπόθεση εργασίας, στην οποία έτειναν να στηρίζονται αρχικά οι μελετητές, προσέγγιζε τα ουσιοποιητικά επιχειρήματα για τις μειονοτικές ομάδες ως ένα μέσο προκειμένου να επιτευχθεί η νομιμοποίηση των διακρίσεων εις βάρος τους, επισημαίνοντας δηλαδή τον ρόλο της ουσιοποίησης στην διαιώνιση της υπάρχουσας κοινωνικής δομής και των ιεραρχικών/άνισων σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων (Rothbart & Taylor, 1992. Yzerbyt et al., 1997). Η έρευνα της σεξουαλικότητας, ωστόσο, συχνά έδειξε ότι οι ουσιοποιητικές πεποιθήσεις σε σχέση με την φυσικότητα (γενετική/βιολογική βάση) της σεξουαλικής ταυτότητας, συχνά σε αντίθεση με τις απο-ουσιοποιητικές πεποιθήσεις περί της σεξουαλικής ταυτότητας ως ελεύθερης/ατομικής επιλογής, σχετίζονται με πιο θετικές στάσεις απέναντι στους ανθρώπους που

προσδιορίζονται ως ομοφυλόφιλοι, διαψεύδοντας –σε ένα βαθμό– την μέχρι τότε κυρίαρχη ερευνητική υπόθεση αναφορικά με την σχέση ουσιοποίησης και προκατάληψης (π.χ., Bem, 1998, στο Hubbard & Hegarty, 2014. Hegarty & Pratto, 2001. Haslam et al., 2000). Αναλυτικότερα, ο Whitley (1990) στηρίζοντας τις υποθέσεις του στη θεωρία της απόδοσης αιτίων έδειξε ότι οι άνθρωποι που προσδιορίζονται ως ετεροφυλόφιλοι και οι οποίοι αντιμετωπίζουν την σεξουαλική ταυτότητα ως μία συνειδητή απόφαση που λαμβάνει το εκάστοτε άτομο για τον εαυτό του αποδίδοντας τη δηλαδή σε ένα εσωτερικό και ελεγχόμενο αίτιο, υιοθετούν μία πιο αρνητική στάση απέναντι σε ομοφυλόφιλα άτομα. Επιπλέον, οι πεποιθήσεις που αφορούν την έλλειψη δυνατότητας ελέγχου (αμετάβλητο) και τη βιολογική βάση της ομοφυλοφιλίας διαπιστώθηκε πως σχετίζονται με μία πιο θετική στάση απέναντι σε ανθρώπους που προσδιορίζονται ως ομοφυλόφιλοι (Herek & Capitanio, 1995. Whitley, 1990).

Εξετάζοντας τη σχέση ανάμεσα στην ουσιοποίηση και στις στάσεις απέναντι στους ομοφυλόφιλους, οι Hegarty και Pratto (2001) έδειξαν ότι οι ουσιοποιητικές πεποιθήσεις αναφορικά με την έλλειψη δυνατότητας ελέγχου και την (χρονική) σταθερότητα της μη-ετεροφυλοφιλικής σεξουαλικής ταυτότητας συσχετίζονταν αρνητικά με θέσεις που επικεντρώνονταν σε ορισμένες διαφορές μεταξύ ομοφυλόφιλων και ετεροφυλόφιλων αναφορικά με υποστασιακά χαρακτηριστικά (π.χ., διαφορές στην εξωτερική εμφάνιση, στην προσωπικότητα κ.α.) –οι οποίες θεωρήθηκαν βαθιές και θεμελιώδεις από άλλους συμμετέχοντες– και συγχρόνως συσχετίζονταν θετικά με πιο θετικές στάσεις απέναντι στους ομοφυλόφιλους. Αντίθετα, η ουσιοποιητική πεποίθηση ότι υπάρχουν θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ ομοφυλόφιλων και ετεροφυλόφιλων συσχετίστηκε με περισσότερο αρνητικές στάσεις (Hegarty & Pratto, 2001. Hegarty, 2002). Επομένως, όπως καταλήγουν οι Haslam και συνεργάτες (2000), οι ουσιοποιητικές πεποιθήσεις φαίνεται πως δεν έχουν μία σαφή και ξεκάθαρα θετική σχέση με την προκατάληψη και συγχρόνως επιστούν την προσοχή στη διάκριση ανάμεσα στην υποστασιακότητα και τη φυσικότητα, προβαίνοντας δηλαδή σε μία εννοιολογική

διχοτόμηση της ουσιοποίησης. Οι ίδιοι αργότερα διαπίστωσαν ότι πεπειθήσεις για τους ομοφυλόφιλους άντρες ως μία περισσότερο συνεκτική και λιγότερο «φυσική» ομάδα συσχετιζόνταν με αρνητικές στάσεις απέναντι στους πρώτους (Haslam et al., 2002). Βέβαια, πειράματα που μελέτησαν το χειρισμό των ουσιοποιητικών πεπειθήσεων για τη σεξουαλική ταυτότητα και τις επιδράσεις τους στις στάσεις φοιτητών απέναντι στα ομοφυλόφιλα άτομα δεν οδήγησαν σε ξεκάθαρα συμπεράσματα (π.χ., Hegarty, 2010).

Υπό ένα άλλο πρίσμα, δηλαδή αυτό της μειονοτικής ομάδας, η ουσιοποίηση είναι δυνατό να ιδωθεί ως μια στρατηγική της μειονότητας με διαφορετικό κάθε φορά περιεχόμενο, το οποίο είναι άμεσα συνδεδεμένο με το πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα (Morton & Postmes, 2009, στο Κάκκου & Χρυσόχου, 2010). Στην έρευνα των Morton και Postmes (2009) μελετήθηκαν οι ουσιοποιητικές πεπειθήσεις των ίδιων των ομοφυλόφιλων ατόμων για την ενδοομάδα σε δύο πλαίσια. Αυτό που φάνηκε είναι ότι οι συμμετέχοντες στρατηγικά ουσιοποιούν τις διαφορές της ομάδας ως απάντηση στην περιθωριοποίηση, δηλαδή στην αγνόηση των μελών της ομάδας, αλλά όχι ως απάντηση στη διάκριση, δηλαδή στην αρνητική μεταχείριση προς τα μέλη της ομάδας. Πιο συγκεκριμένα, οι ομοφυλόφιλοι φαίνεται πως ουσιοποιούν προκειμένου να αντιμετωπίσουν την άρνηση της ταυτότητάς τους από την πλευρά της πλειονοτικής ομάδας, όπως όταν αισθάνονταν ότι περιθωριοποιούνται, ενώ αποουσιοποιούν όταν η μειονοτική ταυτότητα αναγνωρίζεται μεν, αλλά υποτιμάται, όπως για παράδειγμα όταν υφίστανται διάκριση. Ακόμη, στην ίδια έρευνα η μειονοτική ταυτότητα δομείται μέσω ουσιοποιητικών πεπειθήσεων σε σχέση με το αμετάβλητο της σεξουαλικότητας στο πλαίσιο της περιθωριοποίησης, αλλά όχι στο πλαίσιο της υποτίμησης της ταυτότητας, γεγονός που υποδεικνύει ότι οι ουσιοποιητικές πεπειθήσεις χάνουν τον όποιο θετικό ρόλο διαδραμάτιζαν για τους ομοφυλόφιλους στις συνθήκες όπου η ενδοομάδα λαμβάνει υποτιμητική αντιμετώπιση.

Ανακεφαλαιώνοντας, η ουσιοποίηση έχει μελετηθεί σε σχέση με την ίδια τη διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας, αλλά και σε σχέση

με την ομοφοβία και τις στάσεις απέναντι στην ομοφυλοφιλία και τους ομοφυλόφιλους. Η υπάρχουσα έρευνα έχει χρησιμοποιήσει κυρίως πειραματικές και ποσοτικές μεθόδους που έχουν τη δυνατότητα να εστιάσουν στις συνέπειες της κατηγοριοποίησης (βλ. Morton & Postmes, 2009), αλλά όχι στους τρόπους με τους οποίους, τόσο οι κοινωνικές κατηγορίες, όσο και η ίδια η έννοια της ουσιοποίησης νοηματοδοτούνται από τους ίδιους τους συμμετέχοντες. Αντίθετα, η παρούσα μελέτη επιθυμώντας να συνεισφέρει στο συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο υιοθετεί μια λογοαναλυτική προσέγγιση επικεντρωμένη στο περιεχόμενο, τη ρητορική οργάνωση και τις λειτουργίες ουσιοποιητικών και μη ουσιοποιητικών επιχειρημάτων για την ομοφυλοφιλική ταυτότητα. Η μελέτη επιθυμεί, ακόμη, να συνεισφέρει και στο ερευνητικό πεδίο των αναπαραστάσεων για την ομοφυλοφιλία στην Ελλάδα, το οποίο, όπως υποστηρίζουν άλλοι μελετητές, είναι περιορισμένο (Σαπουντζής & Χατζηγεωργίου, 2013).

3. Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν 16 άντρες ηλικίας 20 έως 29 ετών. Για την προσέλκυση των συμμετεχόντων αξιοποιήθηκε το κοινωνικό δίκτυο του ερευνητή (α' συγγραφέα), αλλά και μέσα κοινωνικής δικτύωσης στα οποία αναρτήθηκε σχετική πρόσκληση για συμμετοχή. Η έρευνα παρουσιάστηκε ως μέρος των ακαδημαϊκών υποχρεώσεων του α' συγγραφέα, ενώ ο στόχος της (αναπαραστάσεις για την ομοφυλοφιλία σε δείγμα τόσο ετεροφυλόφιλων όσο και ομοφυλόφιλων συμμετεχόντων) εξηγήθηκε, τόσο προφορικά, όσο και σε έγγραφο ενήμερης συγκατάθεσης που δόθηκε πριν τη συνέντευξη. Από το σύνολο των συμμετεχόντων, οι οκτώ αυτοπροσδιορίστηκαν ως ομοφυλόφιλοι και οι οκτώ ως ετεροφυλόφιλοι σε στάδιο προγενέστερο της ερευνητικής συνέντευξης. Οι συμμετέχοντες γνωστοποίησαν στον ερευνητή τη σεξουαλική τους ταυτότητα κατά την εκδήλωση ενδιαφέροντος για συμμετοχή στην παρούσα έρευνα, δηλαδή κατά τη θετική τους ανταπόκριση

στις προαναφερθείσες ανακοινώσεις. Το εκπαιδευτικό υπόβαθρο ποικίλλει περιλαμβάνοντας, τόσο φοιτητές, όσο και άτομα που έχουν ολοκληρώσει την δευτεροβάθμια ή την τριτοβάθμια εκπαίδευση και εργάζονται σε διάφορους τομείς (κυρίως ως ιδιωτικοί υπάλληλοι ή ως ελεύθεροι επαγγελματίες). Ακόμη, ποικιλία υπάρχει σε σχέση με τον τόπο διαμονής των ατόμων.

Συνεντεύξεις

Οι συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένες. Το πλάνο συνέντευξης που αφορούσε τους ομοφυλόφιλους άνδρες αποτελούνταν από έξι ενότητες που αναφέρονταν σε προσωπικά στοιχεία, εμπειρίες που σχετίζονται με το Coming Out, απόψεις αναφορικά με την ομοφυλοφιλική σεξουαλική ταυτότητα και τους ομοφυλόφιλους άνδρες, απόψεις αναφορικά με την ετεροφυλοφιλική σεξουαλική ταυτότητα και τους ετεροφυλόφιλους άνδρες, ερωτήσεις για τη σχέση σεξουαλικής και άλλων ταυτοτήτων και, τέλος, ερωτήσεις σχετικά με τα έμφυλα στερεότυπα και τις συμπεριφορές διάκρισης. Το πλάνο για τους ετεροφυλόφιλους συμμετέχοντες περιλάμβανε τις ίδιες θεματικές πλην της θεματικής που αφορούσε τις εμπειρίες που σχετίζονται με το Coming Out.

Οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν ατομικά σε ήσυχα καφέ της Θεσσαλονίκης το διάστημα από τον Δεκέμβριο του 2014 έως τον Μάρτιο του 2015. Η διάρκεια των συνεντεύξεων κυμάνθηκε από 60 έως 110 λεπτά. Οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να διαβάσουν το πλάνο ερωτήσεων πριν την έναρξη της συνέντευξης και ενημερώθηκαν από την αρχή για τους σκοπούς της έρευνας με ανάλογο έντυπο συγκατάθεσης που περιέγραφε το θέμα (εργασία αναφορικά με την ομοφυλοφιλία και την ταυτότητα) και τη διαδικασία που θα απαιτούσε η συμμετοχή στην έρευνα.

Μέθοδος Ανάλυσης Δεδομένων

Το απομαγνητοφωνημένο υλικό που συγκεντρώθηκε από τις συνεντεύξεις αναλύθηκε με βάση τις θεωρητικές αρχές της λογοψυχολογίας

(Edwards & Potter, 1992) και της ρητορικής ανάλυσης (Billig, 1987). Η ανάλυση εστίασε τόσο στον εντοπισμό μιας σειράς κοινών γραμμών επιχειρηματολογίας στο λόγο των ατόμων, όσο και στην εύρεση των ρητορικών λειτουργιών και της σχέσης που υπάρχει μεταξύ τους. Ειδικότερα, το πρώτο στάδιο της ανάλυσης επικεντρώθηκε στον εντοπισμό βασικών θεματικών κατηγοριών, έπειτα από προσεκτική και επαναλαμβανόμενη ανάγνωση και μελέτη του απομαγνητοφωνημένου υλικού. Σε αυτό το στάδιο η θεωρητική και ερευνητική εργογραφία για την ουσιοποίηση και η εννοιολογική προσέγγιση του φαινομένου συνομιλεί με το απομαγνητοφωνημένο υλικό των συνεντεύξεων, ενώ οι άξονες που προέκυψαν είναι αποτέλεσμα αυτού του διαλόγου. Στη συνέχεια, αναζητήθηκαν οι κοινές γραμμές επιχειρηματολογίας (που αφορούν στο περιεχόμενο των επιχειρημάτων, τη δομή και τη διαδοχή τους) (Wetherell, 1998). Η εστίαση σε αυτό το στάδιο αφορούσε και την αναζήτηση κοινών τόπων που λειτουργούν ως αξιωματικές θέσεις και γύρω από τους οποίους αναπτύσσονται συγκεκριμένα επιχειρήματα (Billig, 1987). Τέλος, η ανάλυση επικεντρώθηκε και σε συγκεκριμένες ρητορικές στρατηγικές (π.χ. χρήση παραδειγμάτων, ασαφειών, αλλαγές στη θέση υποκειμένου, κλπ.) και το ρόλο τους στη διαχείριση της λογοδοσίας (Edwards & Potter, 1992).

4. Ανάλυση

Η ανάλυση που ακολουθεί είναι δομημένη στη βάση των θεματικών κατηγοριών/αξόνων που, όπως προαναφέρθηκε, αποτελούν αποτέλεσμα διαλόγου της σχετικής βιβλιογραφίας και συγκεκριμένα των παραδοχών για τις διαστάσεις της ουσιοποίησης με το λόγο των συμμετεχόντων. Συγκεκριμένα τα ευρήματα εντάσσονται σε τρεις κύριες ενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει αποσπάσματα, στα οποία οι συμμετέχοντες επιχειρηματολογούν σχετικά με το αν η ομοφυλοφιλία συνιστά μια φυσική κατηγορία. Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει αποσπάσματα λόγου, στα οποία κεντρική είναι η ρητορική κατασκευή της συνέχειας και σταθερότητας της ομοφυλοφιλίας στο χρόνο. Τέλος, η τρί-

τη ενότητα αφορά την κοινωνική κατασκευή των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ των ομοφυλόφιλων και των ετεροφυλόφιλων ανδρών.

Φυσικότητα

Αναφορικά με τη φυσικότητα ο λόγος και των ομοφυλόφιλων και των ετεροφυλόφιλων χαρακτηρίζεται από συνεχή διαπραγμάτευση και επανα-νοηματοδότηση των κατηγοριών φυσικό-μη φυσικό, αλλά και της μεταξύ τους διάκρισης. Στο απόσπασμα 1, που προέρχεται από συνέντευξη με έναν ετεροφυλόφιλο άνδρα, η διάκριση, τουλάχιστον σε μια πρώτη ματιά, φαίνεται να γίνεται αποδεκτή από τον ομιλούντα ως βάση επιχειρηματολογίας.

Απόσπασμα 1

A: Ποια είναι η άποψή σου για την ομοφυλοφιλία;

B: Η ομοφυλοφιλία είναι κάτι φυσικό και με συνέχεια. Αφού ένα ζώο μπορεί να είναι ομοφυλόφιλο, μπορεί και ένας άνθρωπος. Είναι φυσικό... Μπορεί να είναι και επιλογή αλλά κυρίως είναι φυσικό αποτέλεσμα...

A: Πώς μπορεί να θεωρηθεί και επιλογή;

B: Επιλογή είναι όταν πρόκειται για πειραματισμό, ορέξεις, κάτι που μας έχει κάσει στο μυαλό μας ως μια εικόνα η οποία είναι απωθημένο. Πολλά πράγματα. Ψυχολογικοί παράγοντες κυρίως... Το έχει κυρίως από τη γέννησή του, αλλά και από τις εμπειρίες ζωής σε ένα βαθμό... (Αντώνης, 28)

Στο παραπάνω απόσπασμα, η παραδοχή ότι η ομοφυλοφιλία είναι κάτι φυσικό βασίζεται στη σύγκριση με τα ζώα (αφού ένα ζώο μπορεί να είναι ομοφυλόφιλο, μπορεί και ένας άνθρωπος), η οποία αποτελεί κοινό τόπο στις συνεντεύξεις. Τα ζώα και η συμπεριφορά τους κατασκευάζονται ως αδιαμφισβήτητες φυσικές κατηγορίες και η σύγκριση με αυτά χρησιμοποιείται ως απόδειξη φυσικότητας της ομοφυλοφιλίας στους ανθρώπους. Ωστόσο, η σύγκριση αυτή δεν παραμένει η μοναδική βάση για να ορίσει ο συμμετέχων τη φυσικότητα και να επιχειρηματολογήσει γι' αυτήν. Με βάση τη ρητορική ψυχολογία η κάθε κατηγορία είναι επιχειρη-

ματολογικό διακύβευμα που αντλεί το νόημά της και από την αντίθετη σε αυτή κατηγορία (Billig, 1987). Έτσι, η φυσικότητα ορίζεται σε αντιπαράθεση με την έννοια της επιλογής (*Μπορεί να είναι και επιλογή, αλλά κυρίως είναι φυσικό αποτέλεσμα*), καθώς και με βιώματα, εμπειρίες και κίνητρα που μπορεί να εντάσσονται στο μη συνειδητό (*απωθημένα*). Είναι ενδιαφέρον ότι και σε αυτό το απόσπασμα, όπου εξαρχής η διάκριση φαίνεται ξεκάθαρη, ο συμμετέχων αφήνει χώρο για τη συνύπαρξη του φυσικού με τον μη φυσικό (κοινωνικό) προσδιορισμό της ομοφυλοφιλίας, αφού κάποιος το έχει κυρίως από τη γέννησή του, αλλά και από τις εμπειρίες ζωής σε ένα βαθμό.

Απόσπασμα 2

A: Κάποιοι θεωρούν ότι η ομοφυλοφιλία είναι κάτι φυσικό, ενώ κάποιοι άλλοι το αντίθετο. Εσένα ποια είναι η άποψή σου;

B: ...Φυσικό δεν το θεωρώ, από την άποψη ότι δεν μπορεί να διαιωνιστεί το είδος μέσα από ομοφυλοφιλικές επαφές. Αυτό. Φυσικό ως αποτέλεσμα της φύσης και της εξέλιξης, ναι – όχι φυσιολογικό όμως, γιατί δεν διαιωνίζεται το είδος, κατάλαβες...

A: Ποια είναι η αντίληψή σου περί φυσιολογικού και μη φυσιολογικού γενικότερα;

B: Φυσιολογικό θα έλεγα ό,τι κινείται με το ποτάμι, όπου πάνε οι πολλοί.

A: Και μη φυσιολογικό;

B: Ό,τι πάει αντίθετα.

A: Και άμα το συγκεκριμενοποιήσουμε στους ομοφυλόφιλους;

B: Πάνε αντίθετα με το ποτάμι στο κομμάτι του σεξ.

A: Πέρα από αυτό;

B: Όχι απαραίτητα το ντύσιμο. Εκτός κι αν αρχίσουν να ντύνονται γυναίκες, γιατί είχα έναν συμμαθητή στο σχολείο που φορούσε καρό κολλάν και τραγουδούσε Αλίκη Βουγιουκλάκη βαμμένος. (Λάμπρος, 26)

Ενδιαφέρουσα είναι η διάκριση μεταξύ φυσικού και φυσιολογικού στο απόσπασμα 2, που προέρχεται και πάλι από συνέντευξη με ετεροφυλόφιλο άνδρα. Συγκεκριμένα, ο ορισμός του

φυσιολογικού πραγματοποιείται με βάση τη νόρμα, την κανονικότητα (όπως κινείται το ποτάμι), ενώ το φυσικό παραπέμπει και πάλι στο είδος, τη βιολογία και τη διαιώνιση. Βέβαια, η ομοφυλοφιλία κατασκευάζεται, τόσο ως φυσική, όσο και ως αφύσικη ανάλογα με το πρίσμα υπό το οποίο μπορεί κάθε φορά να ιδωθεί. Ειδικότερα, ο συμμετέχων κατασκευάζει την ομοφυλοφιλία ως φυσική με όρους εξέλιξης, γεγονός που παραπέμπει και πάλι στο παράδειγμα των ζώων και της ύπαρξης της ομοφυλοφιλίας στη φύση γενικότερα και ταυτόχρονα ως αφύσικη με όρους αναπαραγωγής/διαιώνισης του είδους.

Ας σημειωθεί ότι η διαφοροποίηση «φυσικού-φυσιολογικού» προκύπτει αφού ο ερευνητής εισήγαγε –υιοθετώντας μια ρητορικά αποστασιοποιημένη θέση (κάποιοι)– τη διάκριση «φυσικό/αντίθετο του φυσικού» και έχει ζητήσει τη γνώμη του συνομιλητή επ’ αυτού. Ο συμμετέχων θα λέγαμε ότι “διαπραγματεύεται” την κατηγορική κρίση “αντίθετο του φυσικού” που εισάγει ο συνεντευκτής ως υποψήφια κατηγορική κρίση και τη “μεταφράζει” ως “όχι-φυσιολογική”, τόσο με όρους “εξελικτικούς”, όσο και με όρους “κοινωνικούς”. Η διαφοροποίηση πάντως φυσικού-φυσιολογικού που χρησιμοποιείται από αυτόν, αλλά και από άλλους συμμετέχοντες που αυτοπροσδιορίστηκαν ως ετεροφυλόφιλοι, φαίνεται να συνδέεται με ζητήματα λογοδοσίας και πιο συγκεκριμένα με τη συνομιλιακή ώθηση του συνομιλητή ώστε να πάρει θέση σε ένα πολωτικό ερώτημα που επικεντρώνεται στο ζήτημα συνάφειας της διάκρισης φυσικό/μη-φυσικό και, συνακόλουθα, των ηθικών ταυτοτήτων που διακυβεύονται όταν βρίσκεται κανείς να μιλά για κοινωνικές ομάδες με όρους “μη-φυσικότητας”. Σημαντικό είναι ότι ο Λάμπρος επισημαίνει και την ηθική ευθύνη αυτών που συγκροτούν και ίσως συγκροτούνται ταυτοτικά μέσα από πολωτικές αντιλήψεις που εδράζονται σε μια εκδοχή της «φύσης», αγνοώντας επιπρόσθετα τον “κοινωνικό” παράγοντα (νόρμες) που είναι κατά την “άποψή” του εξίσου σημαντικός σε τέτοιες αποφατικές κρίσεις.

Ακόμη, το απόσπασμα 2 τελειώνει με μία «ζωντανή» εικόνα (...Εκτός κι αν αρχίσουμε να

ντύνονται γυναίκες...τραγουδούσε Αλίκη Βουγιουκλάκη βαμμένος). Μέσω της συγκεκριμένης παραστατικής εικόνας θα λέγαμε ότι ο συμμετέχων διαπραγματεύεται τα όρια ύπαρξης περεταίρω διαφοροποιήσεων μεταξύ ετεροφυλόφιλων και ομοφυλόφιλων αντρών. Υπογραμμίζει ότι οι ομοφυλόφιλοι άντρες δεν διαφέρουν από τους ετεροφυλόφιλους όσον αφορά την εξωτερική τους εμφάνιση (ντύσιμο), αλλά αναγνωρίζει περιπτώσεις κατά τις οποίες ορισμένοι άντρες μπορεί να υιοθετούν συμπεριφορές στερεοτυπικά συνδεδεμένες με τις γυναίκες.

Απόσπασμα 3

A: Κάποιοι θεωρούν ότι η ομοφυλοφιλία είναι κάτι φυσικό, ενώ κάποιοι άλλοι το αντίθετο. Εσύ τι πιστεύεις;

B: ...Γιατί πρέπει να είναι κάτι φυσικό; Δηλαδή τι; Αν η ομοφυλοφιλία δεν ήταν φυσική θα ήταν κατακριτέα επειδή δεν είναι φυσική; Μόνο τα φυσικά πράγματα είναι μη κατακριτέα; Δηλαδή τα συνθετικά ρούχα, που φοράμε με αυτή τη λογική θα έπρεπε να είναι κατακριτέα, το φίλτρο του καφέ θα έπρεπε να είναι κατακριτέο, το προφυλακτικό θα έπρεπε να είναι κατακριτέο γιατί δεν είναι φυσικά προκαθορισμένο... νομίζω δεν θα έπρεπε να εστιάζουμε τόσο στο τι είναι φυσικό και τι αφύσικο.

A: Υπάρχει φυσικό και αφύσικο παρόλα αυτά για σένα;

B: Φυσικό με την άποψη ότι έτσι είναι από τη φύση σαφώς και υπάρχει. Έχουμε κάποια πρώτη ύλη σαν κόσμος γενικά. Απλά αυτό για μένα δεν θα έπρεπε να σχετίζεται με τη σεξουαλικότητα. Φυσιολογικό για μένα δεν υπάρχει. Φυσικό εντάξει σαφώς και υπάρχει... Για να απαντήσω στην ερώτησή σου, το γεγονός ότι σε τόσα ζωικά είδη παρατηρείται η ομοφυλοφιλία, τι να πω, ναι, κάτι δείχνει για μένα σίγουρα. Επίσης, το θεωρώ αρκετά φυσικό για έναν άνθρωπο να αναπτύξει ερωτική διάδραση με ομόφυλα άτομα, χωρίς να λέω ότι θεωρώ αφύσικο να μην το κάνει. Δεν το θεωρώ και αφύσικο να το κάνει. Έχει να κάνει με το συναι-

σθημα, έχει να κάνει με την λογική, έχει να κάνει με τον ερωτικό παράγοντα. Όλα αυτά είναι συνυφασμένα με την ανθρώπινη φύση. Το φύλο από κει και πέρα δεν νομίζω ότι είναι κριτήριο. Είναι πράγματα που ο άνθρωπος έχει ανάγκη να εκφράζει, να διοχετεύει, να βιώνει ανεξαρτήτως φύλου. (Δημήτρης, 22)

Στο απόσπασμα 3 ο Δημήτρης που έχει αυτοπροσδιοριστεί ως ομοφυλόφιλος κάνει χρήση μιας ακραίας διατύπωσης (Pomerantz, 1986) προκειμένου, όχι απλώς να στοιχειοθετήσει την φυσικότητα της ομοφυλοφιλίας, αλλά να αμφισβητήσει ευθέως την αξιολόγηση που λανθάνει στη διάκριση “φυσικό/αντίθετο του φυσικού” που τίθεται μέσα από την ερώτηση του συνεντευκτή (*η ύπαρξη ομοφυλοφιλίας σε τόσα ζωικά είδη κάτι δείχνει σίγουρα*). Παρατηρώντας αυτή τη φυσική τάση των ζώων θα μπορούσε κανείς να καταλήξει ότι είναι και μια φυσική τάση-διάδραση και για τους ανθρώπους. Ωστόσο, δεν είναι αυτή η μόνη γραμμή επιχειρηματολογίας που ακολουθεί ο συμμετέχων. Η σύγκριση με τα ζωικά είδη αφήνει ανοιχτή, σύμφωνα με το απόσπασμα, την πιθανότητα αποδοχής της ομοφυλοφιλίας ως μιας επιλογής. Είναι τόσο φυσικό το να επιλέξει κανείς αυτή τη μορφή σχετιζομαι, όσο φυσικό είναι και το να μην την επιλέξει. Αυτό που παραμένει αναπόφευκτο είναι η ερωτική ανάγκη, η ανάγκη του σχετιζομαι, η οποία από κοινού με τη λογική και το συναίσθημα αναπαρίστανται ως συνυφασμένα με την ανθρώπινη φύση. Η ανθρώπινη φύση και οι ανάγκες που είναι συνυφασμένες με αυτήν είναι για τον Δημήτρη αυτό που ρυθμίζει την ανθρώπινη δράση και διάδραση. Αντίθετα, το φύλο δεν μπορεί να αποτελεί κριτήριο.

Στην αποποίηση του φύλου ως κριτηρίου που μπορεί να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να οριοθετήσει το φυσικό από τη μη φυσικό στην ερωτική διάδραση μπορούμε να ισχυριστούμε ότι γίνεται φανερό μια προσπάθεια του συμμετέχοντα να αποφύγει να ουσιοποιήσει την ομοφυλοφιλία αλλά και την ετεροφυλοφιλία. Είναι ενδιαφέρον, βέβαια, ότι σε αυτή την προσπάθεια καταφεύγει σε άλλου είδους ουσιοποίηση, αυτή της ανθρώπινης φύσης, η οποία εμφανίζεται να ρυθμίσει καθοριστικά και

αναπόδραστα ανάγκες (ο άνθρωπος έχει ανάγκη να εκφράζει, να διοχετεύει, να βιώνει ανεξαρτήτως φύλου) και δυνατότητες ή χαρακτηριστικά, όπως η λογική και το συναίσθημα. Η επίκληση στην ομοιότητα της ανθρώπινης φύσης και η βεβαιότητα ότι όλοι είμαστε άνθρωποι με κοινές ανάγκες είναι, σύμφωνα με άλλους μελετητές, βαθιά ριζωμένη στην παράδοση του Δυτικού φιλελευθερισμού και συνιστά τον πόλο ενός διλήμματος ιδεολογικών διαστάσεων, εφόσον συνήθως πάει χέρι-χέρι με τη διαπίστωση ότι, επίσης, είμαστε άτομα (που μπορούμε να επιλέξουμε αν θα συνδεθούμε ερωτικά με ομόφυλους ή ετερόφυλους άλλους), αλλά είμαστε και ενταγμένοι σε κοινωνικές κατηγορίες, όπως το φύλο (Billig et al., 1988). Βέβαια, ο Δημήτρης φαίνεται πως αρνείται σαφώς τη συνάφεια της κοινωνικής υπαγωγής “φύλο”, αποφεύγοντας συγχρόνως να χρησιμοποιήσει την εν λόγω κατηγορία στο λόγο του.

Αυτό, ωστόσο, που είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον στο απόσπασμα αυτό –καθώς και σε άλλα που επιστρατεύουν παρόμοιες γραμμές επιχειρηματολογίας– είναι η ίδια η προσπάθεια του ομιλητή να αμφισβητήσει τη σημασία της διάκρισης ανάμεσα σε κάτι που είναι φυσικό και σε κάτι που δεν είναι (*Νομίζω δεν θα έπρεπε να εστιάζουμε τόσο στο τι είναι φυσικό και τι αφύσικο*), η οποία αυτή τη φορά εμπεριέχει και άλλες συγκρίσεις, όχι με ζωικά είδη, αλλά με «άψυχα υλικά», όπως το φίλτρο του καφέ και το προφυλακτικό. Με όρους μακροκοινωνικούς, ο ομιλητής στο απόσπασμα 3 φαίνεται να αντλεί επιχειρήματα από ευρύτερες κοινωνικές αναπαραστάσεις που αμφισβητούν την αναγνώριση μεγαλύτερης αξίας σε ό,τι είναι φυσικό, υπογραμμίζοντας την πληθώρα των μη φυσικών καθημερινών πραγμάτων που κατακλύζουν την καθημερινότητα και τον υλικό μας πολιτισμό. Όπως αυτά, λοιπόν, αν και μη φυσικά έχουν μια ιδιαίτερη αξία, έτσι και η ομοφυλοφιλία ακόμη και αν δεν θεωρηθεί φυσική δεν υπάρχει λόγος να καταδικαστεί.

Συνέχεια

Στη δεύτερη ενότητα αναλύονται αποσπάσματα κατά τα οποία το θέμα της “συνέχειας”

και της “ιστορικής σταθερότητας” κινητοποιείται στο λόγο των συμμετεχόντων. Παρά το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν την ύπαρξη της ομοφυλοφιλίας σε ποικίλες ιστορικές περιόδους, η επιχειρηματολογία που επικεντρώνεται στις περιστάσεις κατά τις οποίες η συνέχεια αυτή διακόπτεται φαίνεται πως αποκτά διαφορετικό περιεχόμενο στο λόγο των ομοφυλόφιλων και των ετεροφυλόφιλων ανδρών εστιάζοντας σε διαφορετικές διομαδικές συνέπειες.

Απόσπασμα 4

B: Πιστεύω πως η ομοφυλοφιλία υπήρχε από αρχαιοτάτων χρόνων.

A: Που στηρίζεις αυτή σου την θέση περί συνέχειας;

B: Εννοείται όποιος έχει ασχοληθεί λίγο με κλασικούς συγγραφείς, με ιστορία, με αρχαία μπορεί να καταλάβει ότι αυτό (η συνέχεια) ισχύει. Δε θέλω να μπούμε στη διαδικασία να κάνουμε λόγο για τους αρχαίους Έλληνες, για τα ρωμαϊκά λουτρά ή οτιδήποτε άλλο. Αυτό όντως υπάρχει κατά τη διάρκεια της ιστορίας και είναι θεμελιωμένο, απλά νομίζω επειδή με έχει απασχολήσει στο παρελθόν και έχω καταπιαστεί με ζητήματα σχετικά με αυτό είδα ότι στην Ελλάδα έχουν αλλάξει όλα από τότε που μπήκε η Εκκλησία... (Φάνης, 22)

Μία κεντρική γραμμή επιχειρηματολογίας στο λόγο των ομοφυλόφιλων ανδρών αφορούσε την επίκληση στη συνέχεια και τη σταθερότητα της ομοφυλοφιλίας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα με αναφορές σε ιστορικές πηγές και κλασικούς συγγραφείς. Χαρακτηριστικά στο παραπάνω απόσπασμα ο συμμετέχων, ο οποίος έχει αυτοπροσδιοριστεί ως ομοφυλόφιλος, επικαλούμενος την ύπαρξη συνέχειας και σταθερότητας αντιμετωπίζει ως κοινότοπη αναπαράσταση την ομοφυλοφιλία στην αρχαία Ελλάδα και γενικότερα την ύπαρξη ομοφυλοφιλικών σεξουαλικών πρακτικών κατά την αρχαιότητα (Δεν θέλω να μπούμε στη διαδικασία να κάνουμε λόγο για τους αρχαίους Έλληνες...). Για τον Φάνη η συνέχεια διακόπηκε με παρέμβαση της εκκλησίας. Είναι ενδιαφέρον ότι στο

παραπάνω απόσπασμα, όπως και σε άλλες έρευνες, φαίνεται ουσιοποιημένες και μη ουσιοποιημένες θέσεις να προϋποθέτουν η μια την άλλη, αποτελώντας τις δυο όψεις του ίδιου νομίσματος (Figgou, 2012). Η σταθερή ύπαρξη της ομοφυλοφιλίας στις ανθρώπινες κοινωνίες θεμελιώνεται μέσα από την επίκληση στις συνθήκες που απείλησαν αυτή τη σταθερότητα και η συνέχεια μέσα από την διακοπή της που ήρθε με την παρέμβαση της εκκλησίας.

Η αναφορά στην εκκλησία δεν είναι τυχαία καθώς η τελευταία έχει μια συγκεκριμένη επιχειρηματολογική θέση στο δημόσιο διάλογο με συνέπειες για τα δικαιώματα των ΛΟΑΤ. Ας σημειωθεί ότι οι περισσότερες ευρέως διαδεδομένες θρησκευτικές παραδόσεις, όπως η χριστιανική ορθόδοξη πίστη, τάσσονται ανοιχτά κατά των «ομοφυλοφιλικών πράξεων» αντιμετωπίζοντας τες ως αμαρτία και ως παραβίαση του θείκου νόμου (Helminiak, 2008). Ειδικότερα, η Ορθόδοξη Εκκλησία, παρά το σταδιακό περιορισμό της παρουσίας και της επιρροής της σε ζητήματα που αφορούν την κρατική, πολιτική και κοινωνική σφαίρα από την πλευρά του ελληνικού κράτους, φαίνεται πως συνεχίζει να παρεμβαίνει σε τέτοιου είδους υποθέσεις, γεγονός που συχνά οδηγεί σε έντονες διαμάχες στη δημόσια σφαίρα (Dragonas, 2013). Επομένως, αποδίδοντας την ευθύνη για τη διακοπή της συνέχειας της εν λόγω κοινωνικής κατηγορίας στην Εκκλησία, ο συνομιλητής παίρνει μια θέση σε ένα (δημόσιο) διάλογο με σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις.

Απόσπασμα 5

A: Κάποιοι θεωρούν ότι η ομοφυλοφιλία είναι κάτι με συνέχεια από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, ενώ κάποιοι το αντίθετο. Τι πιστεύεις εσύ;

B: Κοίταξε να δεις, ότι υπήρχε από την αρχαιότητα υπήρχε, χθες συγκεκριμένα, έμαθα ότι στην αρχαιότητα ήταν αποτέλεσμα συνθηκών. Δηλαδή οι μακρόχρονοι πόλεμοι τους οδηγούσαν να έχουν επαφές μεταξύ τους, ξέρεις, απουσία από τις γυναίκες, κλπ... Δεν ξέρω αν η ομοφυλοφιλία τότε εκλαμβάνονταν ως σεξουαλική ιδιαιτερότητα

τα, σεξουαλική επιλογή. Έχω ακούσει ότι οι δάσκαλοι έρχονται σε επαφή με τους μαθητές τους, για παιδαγωγικούς λόγους. Μπορεί βέβαια να ήταν συγκαλυμμένη ομοφυλοφιλία των δασκάλων, δεν το γνωρίζω. Σίγουρα και τότε, όπως και τώρα, θα υπήρχαν ομοφυλόφιλα άτομα. Το σίγουρο είναι ότι το πλαίσιο είναι διαφορετικό τώρα σε σχέση με τότε, άρα και η νοηματοδότηση είναι διαφορετική. Π.χ. σήμερα δεν θα έκανε κάποιος σεξ με άτομο του ίδιου φύλου λόγω κοινωνικής επιβολής, εκτός πια και αν μιλάμε για τίποτα ιδιαίτερες θρησκευτικές, ή δεν ξέρω τι, ομάδες. (Λάμπρος, 26)

Στο θέμα της συνέχειας της ομοφυλοφιλίας αναφέρεται και το απόσπασμα 5. Ο ομιλών που ανήκει στην ομάδα των συμμετεχόντων που αυτοπροσδιορίστηκαν ως ετεροφυλόφιλοι απαντά στην ερώτηση του συνεντευκτή για τη συνέχεια της ομοφυλοφιλίας με επιχειρήματα που αφενός υποστηρίζουν την ύπαρξη της ομοφυλοφιλίας, τόσο στην αρχαιότητα, όσο και σήμερα και αφετέρου υπογραμμίζουν την «ουσιαστική» διαφορά της τότε και τώρα. Στην αρχαία Ελλάδα και σε αντίθεση με τις σύγχρονες κοινωνίες η ομοφυλοφιλία αναπαρίσταται ως προϊόν κοινωνικών συνθηκών (μακροχρόνιοι πόλεμοι, εκπαιδευτικό σύστημα) και όχι ως σεξουαλική επιλογή. Αντίθετα, σήμερα η σεξουαλική σχέση με άτομα του ίδιου φύλου δεν θα μπορούσε, σύμφωνα με το συμμετέχοντα, να αποτελεί το αποτέλεσμα κοινωνικής επιβολής και επομένως έχει διαφορετικό νόημα.

Ωστόσο, παρά τη διχοτομική κατηγοριοποίηση που κατασκευάζει ο συμμετέχων αναφερόμενος στη διαφορά της αρχαιότητας από το σήμερα, αφήνει περιθώρια για διαφοροποίηση και εντός των δύο χρονικών πλαισίων. Τόσο στην αρχαιότητα «θα υπήρχαν ομοφυλόφιλα άτομα όπως και τώρα», όσο και σήμερα κάποιος θα ανέπτυσσε σεξουαλικές σχέσεις με ομόφυλα άτομα «λόγω κοινωνικής επιβολής», στο πλαίσιο «ιδιαιτέρων θρησκευτικών, ή άλλων ομάδων». Αυτές οι διαφοροποιήσεις εντός των κατηγοριών, πέρα από το γεγονός ότι πιθανότατα προσανατολίζονται στην αποποίηση της γενίκευσης από την πλευρά του

ομιλητή, προσδιορίζουν δύο διαφορετικές κατασκευές της ομοφυλοφιλίας (ως ατομική ιδιαιτερότητα και ως κοινωνική νόρμα) με διαφορετική την ευθύνη της δράσης εντός της καθημίας (ως επιλογή ή ως κοινωνική επιβολή).

Ταυτότητα και Υποστασιακότητα

Η τελευταία ενότητα της ανάλυσης επικεντρώνεται σε αποσπάσματα λόγου κατά τα οποία οι συμμετέχοντες αναπαριστούν την ομάδα των ομοφυλόφιλων ως μία συνεκτική και ενιαία οντότητα. Η επιχειρηματολογία επικεντρώνεται στην κοινωνική ευαλωτότητα και την περιθωριοποίηση ως κοινά «χαρακτηριστικά» των ομοφυλόφιλων. Ωστόσο, οι συνέπειες των εν λόγω υποστασιακών γνωρισμάτων διαφέρουν στο λόγο των ομοφυλόφιλων και των ετεροφυλόφιλων αντρών, οδηγώντας σε διαφορετικές κατασκευές της ενδοομάδας και της εξωομάδας.

Απόσπασμα 6

Β: Συνήθως για μένα οι ομοφυλόφιλοι άντρες, δεν ισχύει καθολικά σίγουρα αυτό γιατί είναι δικό μου βίωμα, είναι λίγο όχι πνευματικά διευρυμένοι, μου ακούγεται υπερβολικό. Είναι πιο ανοιχτοί σε κάποια πράγματα, δηλαδή πιο ανεκτικοί σε ιδεολογίες, απόψεις και περισσότερο βγάλε από εκφραστικοί. Οι ετεροφυλόφιλοι έχουν ενδοβάλει συνήθως, όχι όλοι αλλά αρκετοί για μένα, το στερεότυπο του ότι είμαι αρσενικό, είμαι άντρας οπότε πρέπει να είμαι αρρενωπός. Άνδρας σημαίνει δεν εκφράζομαι πολύ, άντρας σημαίνει προσανατολισμός στο καθήκον, άντρας σημαίνει πρωτοβουλία, εγώ αποφασίζω, καταλαβαίνεις. Οι ομοφυλόφιλοι μου φαίνεται ότι τουλάχιστον δεν ακολουθούν αυτά τα στάνταρντ είτε αυτό είναι καλό για σένα είτε όχι, για μένα είναι πιο εκφραστικοί και πιο οκρισμένοι με το να εκφράζουν τα συναισθηματά τους. Δεν είναι τόσο μπλοκαρισμένοι. Από κει και πέρα, αυτό έχει να κάνει και με την υπόσταση του καθενός σίγουρα... (Δημήτρης, 22)

Μια διαδεδομένη γραμμή επιχειρηματολογίας στο λόγο των ομοφυλόφιλων ανδρών αφορούσε την ανάδειξη της αποδέσμευσης των ομοφυλόφιλων από τα πρότυπα της κοινωνίας αναφορικά με τους ρόλους των φύλων, αλλά και την προσκόλληση των ετεροφυλόφιλων σε αυτά. Συνέπεια της παραπάνω παραδοχής ήταν η απόδοση υποστασιακών χαρακτηριστικών στην ενδοομάδα που σχετίζονται με μεγαλύτερη ανεκτικότητα στο διαφορετικό και ευρύτερη έκφραση συναισθημάτων, σε αντίθεση με την εξωομάδα, στην οποία αποδίδονται στερεοτυπικά ανδρικά/αρρενωπά υποστασιακά χαρακτηριστικά.

Στο απόσπασμα 6 ο Δημήτρης αντλώντας από «το προσωπικό του βίωμα» περιγράφει τους ομοφυλόφιλους ως περισσότερο ανεκτικούς σε διαφορετικές ιδέες και απόψεις, σε αντίθεση με τους ετεροφυλόφιλους. Προκειμένου να ενισχύσει το επιχείρημά του κατασκευάζει την ανδρική ταυτότητα αξιοποιώντας μια σειρά στερεοτυπικών αναπαραστάσεων, όπως αρρενωπότητα και ελάχιστη έκφραση συναισθημάτων. Παράλληλα, η ταυτότητα των ετεροφυλόφιλων ανδρών συνυφαίνεται με αυτή την κατασκευή, καθώς οι ίδιοι υποστηρίζεται ότι έχουν ενδοβάλει τέτοιου είδους στερεοτυπικές εικόνες αναφορικά με το τι σημαίνει να είναι κανείς αρσενικό, υπονοώντας ίσως ότι ακολουθούν συγκεκριμένες κοινωνικές νόρμες. Στον αντίποδα, οι ομοφυλόφιλοι υποστηρίζεται ότι αντιβαίνουν σε αυτούς τους κοινωνικούς κανόνες και δεν υιοθετούν τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά του αρρενωπού άνδρα ως στοιχεία της ταυτότητάς τους. Το γεγονός αυτό παρουσιάζεται ως ένα πλεονέκτημα των ομοφυλόφιλων ανδρών έναντι των ετεροφυλόφιλων, αφού επιτρέπει στους πρώτους να είναι περισσότερο ανοιχτοί στην έκφραση των συναισθημάτων τους και ανεκτικοί σε διαφορετικές απόψεις και ιδεολογίες.

Αυτό που πιθανότατα επιχειρείται μέσω αυτής της ρητορικής στρατηγικής, δηλαδή μέσω της απόδοσης θετικά φορτισμένων χαρακτηριστικών στην ενδοομάδα και αντίστοιχα αρνητικά φορτισμένων στην εξωομάδα, είναι η προστασία και ενίσχυση της ταυτότητας του ίδιου του ομιλούντος καθώς και της ενδοομάδας. Ας σημειωθεί ότι μία τέτοια παραβίαση των ρόλων των φύλων συχνά χρησι-

μοποιείται ως επιχείρημα προκειμένου να πλήξει τη θέση (status) της ομάδας των ομοφυλόφιλων ανδρών, ενώ εδώ κατασκευάζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να αναδεικνύονται οι θετικές της επιπτώσεις για την ενδοομάδα και οι αρνητικές για την εξωομάδα. Άρα εδώ ο ομιλών υιοθετεί μια στρατηγική κοινωνικής δημιουργικότητας στη γλώσσα της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας (Tajfel, 1981) μετατρέποντας χαρακτηριστικά που χρησιμοποιούνται για να υποβαθμίσουν μια ομάδα σε συγκριτικά πλεονεκτήματα. Βέβαια, καταλήγοντας επισημαίνει ότι πέρα από τη σεξουαλική ταυτότητα είναι και η υπόσταση του κάθε ανθρώπου που επηρεάζει το πόσο δεκτικός είναι κανείς στη διαφορετικότητα και πόσο εκφράζει τα συναισθήματά του αφήνοντας περιθώρια ύπαρξης εναλλακτικών δυνατοτήτων και αποφεύγοντας πιθανώς τη γενίκευση.

Απόσπασμα 7

Όταν ζεις σε μια κοινωνία, όπου οι ομοφυλόφιλοι είναι σε μειονεκτική θέση βλέπεις και άλλες μειονοτικές ομάδες με συμπάθεια. Δηλαδή, όταν είσαι ομοφυλόφιλος γίνεσαι ανεκτικός στη διαφορετικότητα και γενικότερα στις κακοποιημένες γυναίκες, στους παχουλούς, στους ψηλούς, σε όλα αυτά... (Γιώργος, 21)

Στο παραπάνω απόσπασμα –που επίσης προέρχεται από συνέντευξη με ομοφυλόφιλο άντρα– ο Γιώργος κατασκευάζει την ομοφυλοφιλική ταυτότητα ως άρρηκτα συνδεδεμένη με τη «συμπάθεια» απέναντι σε άλλες μειονοτικές ομάδες και την ανεκτικότητα στο διαφορετικό, προβαίνοντας στη συναγωγή συμπερασμάτων για υποστασιακά χαρακτηριστικά της ενδοομάδας. Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση η μειονοτική θέση της ενδοομάδας και οι επιπτώσεις της στη ζωή του ατόμου είναι αυτά που παρέχουν στο ίδιο τη δυνατότητα να κατανοήσει και να δεχτεί και άλλες ομάδες που η κοινωνία τοποθετεί σε μειονεκτική θέση. Πιθανότατα, μία τέτοια κατασκευή λειτουργεί προστατευτικά για την ταυτότητα του ατόμου καθώς η αλληλεγγύη και η ανεκτικότητα αναδεικνύονται ως θετικές επιπτώσεις του «ανήκειν» σε μία μειονοτική ομάδα, όπως αυτή των ομοφυλόφιλων ανδρών.

Απόσπασμα 8

A: Βλέπεις διαφορές μεταξύ ομοφυλόφιλων και ετεροφυλόφιλων;

B: Νομίζω ότι τον κάθε ομοφυλόφιλο οι γύρω του θα τον έχουν φέρει σε σημείο να λέει ότι θα ήθελε να είναι φυσιολογικός. Αλλά ουσιαστικά είναι ένα μεγάλο αρνητικό το οποίο το έχουν κοινό αλλά δεν το έχουν οι ετεροφυλόφιλοι. Υπάρχουν κάποιες ουσιαστικές διαφορές αλλά δεν είναι αυτές που περιμένουμε. Οι διαφορές που έχουν είναι τεχνητές. Η άποψη των τριγύρω έχει δημιουργήσει αυτές τις διαφορές που θεωρώ ουσιαστικές για τη ζωή των ομοφυλόφιλων. Αν γεννιόμουν ομοφυλόφιλος και ικανοποιούμουν με την αντρική εικόνα θα ήμουν κάτι διαφορετικό και μόνο η διαφορετικότητα μου θα μου είχε αλλάξει ολόκληρη τη ζωή μου. Θα μπορούσε να είναι προς το καλύτερο στο τέλος του ταξιδιού όταν θα με πείζε αυτή η κατάσταση να καταλάβω γιατί είμαι διαφορετικός και γιατί οι υπόλοιποι με θεωρούν διαφορετικό. Όλη αυτή η αντίδραση την οποία θα είχα από μικρή ηλικία προφανώς των άλλων, των υποτίθεται φυσιολογικών ανθρώπων, θα ήταν πολύ αρνητική για μένα γιατί εγώ θα ήμουν το αφύσικο. Αυτό είναι μια πολύ σημαντική διαφορά. Η άλλη διαφορά, που νομίζω ότι και αυτή εμείς οι ετεροφυλόφιλοι έχουμε δημιουργήσει, είναι ότι τείνουμε να τους καταπιέζουμε. Όλη αυτή η καταπίεση τους κάνει να κλείνονται περισσότερο στον εαυτό τους. Να νιώθουν πιο ευάλωτοι και να τους δημιουργούμε ψυχολογικά από το πουθενά... (Στέφανος, 23)

Βέβαια, και στο λόγο των ετεροφυλόφιλων ανδρών κεντρική ήταν η συναγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με ποιότητες και χαρακτηριστικά με βάση την ομάδα υπαγωγής. Χαρακτηριστικά στο παραπάνω απόσπασμα, που προέρχεται από συνέντευξη με ετεροφυλόφιλο άνδρα, ο Στέφανος υποστηρίζει ότι η έλλειψη αποδοχής από τον κοινωνικό περίγυρο οδηγεί κάθε ομοφυλόφιλο άνδρα στο να επιζητά να είναι φυσιολογικός, υπονοώ-

ντας ότι η κοινωνία αποτελεί εμπόδιο στην αποδοχή μίας ομοφυλοφιλικής σεξουαλικής ταυτότητας καθώς αυτή έχει κατασκευαστεί κοινωνικά ως μη φυσιολογική και κατακριτέα. Το γεγονός αυτό παρουσιάζεται τόσο ως μία αρνητική πτυχή του να είναι κανείς ομοφυλόφιλος, όσο και ως ένας παράγοντας που διαφοροποιεί τους ομοφυλόφιλους από τους ετεροφυλόφιλους. Αυτό που έχει ενδιαφέρον, ωστόσο, είναι ότι μία τέτοια κατασκευή της ομοφυλοφιλικής ταυτότητας υπογραμμίζει μία κυρίαρχη και ευρέως αποδεκτή ετεροφυλοφιλική ταυτότητα.

Αναπτύσσοντας το επιχειρήμα του ο συμμετέχων παραθέτει δύο παράγοντες που θεωρεί ότι διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των ομοφυλόφιλων ανδρών προχωρώντας στη διάγνωση υποστασιακών γνωρισμάτων, τα οποία και πάλι διαφοροποιούν τις δύο ομάδες. Αφενός, η ίδια η διαφορετικότητα του ατόμου κατασκευάζεται ως ικανή να τοποθετεί έναν ομοφυλόφιλο σε μειονεκτική θέση από την παιδική του ηλικία, προσδίδοντας στον ίδιο την ταυτότητα του αφύσικου με ό,τι αυτή συνεπάγεται. Αφετέρου, η καταπίεση από την πλευρά των ετεροφυλόφιλων και η αντιμετώπιση των ομοφυλόφιλων ως διαφορετικών και μη φυσιολογικών παρουσιάζεται ως έχουσα τη δυνατότητα να οδηγήσει στην εμφάνιση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών προσωπικότητας στους δεύτερους, όπως εσωστρέφεια, ευαλωτότητα και προβλήματα ψυχολογικής φύσεως. Σημαντικό είναι ότι αυτή η ταυτοτική κατασκευή δομείται, όπως και σε άλλες συνεντεύξεις, μέσω ελλειμμάτων/μειονεκτημάτων αναδεικνύοντας ουσιαστικά μια υποτιμημένη ομοφυλοφιλική ταυτότητα, άρρηκτα συνυφασμένη με αρνητικές συνέπειες. Στον αντίποδα η ετεροφυλοφιλική σεξουαλική ταυτότητα υπονοείται ότι, ως κοινωνικά αποδεκτή και κυρίαρχη, λειτουργεί προστατευτικά για τους ετεροφυλόφιλους, καθώς δεν αποτελεί αιτία καταπίεσης, κατάκρισης ή διάκρισης εις βάρος των ίδιων. Σε κάθε περίπτωση αυτό που επιστρατεύεται στις γραμμές επιχειρηματολογίας που αναπτύσσονται είναι η μειονοτική θέση και η ευαλωτότητα της ομάδας των ομοφυλόφιλων. Ωστόσο, ενώ στο λόγο των ομοφυλόφιλων αυτή η ευαλωτότητα οδηγεί σε υποστήριξη

άλλων μειονεκτούντων ομάδων και σε ανοχή στη διαφορετικότητα, στο λόγο των ετεροφυλόφιλων οδηγεί σε εσωστρέφεια και ψυχολογικά προβλήματα.

5. Σύνοψη και Συμπεράσματα

Επιθυμώντας να συμβάλει στην σύγχρονη εργογραφία για την ουσιοποίηση και υιοθετώντας μια λογοαναλυτική προσέγγιση, η παρούσα έρευνα εξέτασε ουσιοποιητικές και αποουσιοποιητικές κατασκευές της ομοφυλοφιλίας στο λόγο τόσο ομοφυλόφιλων όσο και ετεροφυλόφιλων ανδρών και τις λειτουργίες τους τόσο για την ταυτότητα του ομιλούντος κοινωνικού υποκειμένου όσο και για την (ενδο/εξω)ομαδική ταυτότητα. Η ανάλυση, σε συμφωνία με άλλες μελέτες, έδειξε ότι οι συμμετέχοντες όχι μόνο είχαν στη διάθεσή τους ουσιοποιητικές αλλά και απο-ουσιοποιητικές αναπαραστάσεις για την ομοφυλοφιλία, αλλά συχνά οι αναπαραστάσεις αυτές συνυπήρχαν στην ίδια επιχειρηματολογική γραμμή, αποτελώντας τις δυο όψεις του ίδιου νομίσματος (Billig, 1985. Billig et al., 1988. Figgou, 2012).

Συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες και από τις δύο ομάδες διαπραγματεύονται, νοηματοδοτούν και επανα-νοηματοδοτούν τις κατηγορίες φυσικό-μη φυσικό, αλλά και την μεταξύ τους διάκριση. Προσανατολισμένοι ενεργά σε ζητήματα ηθικής λογοδοσίας (προσπαθώντας να μην υπερ-γενικεύσουν και να μην φανούν μεροληπτικοί επισύροντας το στίγμα της προκατάληψης) (Potter, 1996) δομούν σύνθετες πολυδιάστατες και συχνά διλημματικές αναπαραστάσεις. Σε αυτές, ο φυσικός προσδιορισμός της ομοφυλοφιλίας συνυπάρχει με τον μη φυσικό (κοινωνικό) προσδιορισμό της ως επιλογή ή ως συνέπεια προσωπικών βιωμάτων. Το εύρημα αυτό –σε συμφωνία και με άλλες μελέτες– δείχνει ότι τουλάχιστον σε συγκεκριμένα πλαίσια κοινωνικής αλληλεπίδρασης οι κοινωνικοί δράστες προβληματίζονται για τις συνέπειες της ουσιοποίησης και της αντίληψης κοινωνικών κατηγοριών και ομάδων ως φυσικών ειδών (πρβ. Rothbart & Taylor, 1992).

Η συμπλοκή επιχειρημάτων στο λόγο των συμ-

μετεχόντων για τη σταθερότητα και τη συνέχεια της ομοφυλοφιλίας στο χρόνο δημιουργεί ακόμη μια σύνθετη εικόνα όπου η ουσία συνυπάρχει με τη δυνατότητα τροποποίησης και μεταβολής της. Σε ένα πρώτο επίπεδο διαφαίνεται μια ευρύτερη συμφωνία μεταξύ των συμμετεχόντων σε σχέση με τη σταθερότητα και συνέχεια της ομοφυλοφιλίας στο χρόνο. Ωστόσο, για τους ομοφυλόφιλους συμμετέχοντες μία τέτοια ουσιοποιητική επιχειρηματολογία φαίνεται να αποτελεί τη βάση για την αναγνώριση της αυθεντικότητας της ταυτότητας της ομάδας. Η διαχρονικότητα της κοινωνικής κατηγορίας, όπως έχει υποστηριχθεί και από άλλους μελετητές, μπορεί να είναι η βάση για μια συμπαγή και συνεχή ταυτότητα, η οποία με τη σειρά της είναι αναγκαία συνθήκη για άλλες συλλογικές διεκδικήσεις. Σύμφωνα με τις αναπαραστάσεις που εντοπίζονται στο λόγο των ομοφυλόφιλων, αυτή η συνέχεια διαταράσσεται από την παρεμβολή της εκκλησίας και τη συνακόλουθη κοινωνική μεταστροφή των αξιών και των αντιλήψεων σε σχέση με την κανονικότητα και τη σεξουαλικότητα.

Αντίθετα, για τους ετεροφυλόφιλους συμμετέχοντες η ομοφυλοφιλία μπορεί να εντοπίζεται και σε διαφορετικές ιστορικά εποχές (αρχαία Ελλάδα), αλλά η ύπαρξή της σε αυτές αποδίδεται σε ιδιαίτερες συνθήκες (π.χ. μακροχρόνιοι πόλεμοι, δικαιώματα των γυναικών και έλλειψη πρόσβασης σε χώρους κοινωνικής αλληλεπίδρασης). Σε αυτές τις γραμμές επιχειρηματολογίας η αναδρομή σε διαφορετικές ιστορικές εποχές συνδέεται με την αναπαραστάση της ομοφυλοφιλικής σεξουαλικής ταυτότητας ως κοινωνικού προϊόντος και με την αποουσιοποίησή της. Αξίζει να σημειωθεί ότι η αποουσιοποίηση σε αυτές τις επιχειρηματολογικές γραμμές δεν λειτουργεί ενδυναμωτικά για την ομοφυλοφιλική ταυτότητα (πρβ. Verkuyten, 2003, 2005). Οι συνθήκες που θεωρούνται ως υπεύθυνες για την γέννηση της ομοφυλοφιλικής σεξουαλικότητας αναπαρίστανται ως αντίθετες στην ομαλότητα και κανονικότητα της κοινωνικής ζωής (πόλεμος ενάντια στην ειρήνη).

Τέλος, η ανάλυση έδειξε ότι όλοι οι συμμετέχοντες αποδίδουν υποστασιακότητα στην κατηγορία των ομοφυλόφιλων ανδρών θεωρώντας ότι μπορούν να διαγνώσουν κάποια κοινά χαρακτηρι-

σικά για τα μέλη της ομάδας (για την προσωπικότητα, την νοοτροπία, τις προτιμήσεις και τις στάσεις τους) ως αποτέλεσμα της συμμετοχής τους σε αυτήν και της σύγκρισης με την ομάδα των ετεροφυλόφιλων ανδρών. Κοινός τόπος, επίσης, αυτής της διομαδικής σύγκρισης ήταν η αναφορά στην κοινωνική ευαλωτότητα και περιθωριοποίηση της ομάδας των ομοφυλοφίλων ως γενεσιουργού παράγοντα των σταθερών και υποστασιακών χαρακτηριστικών της ομάδας. Ωστόσο, ενώ για την ομάδα των ετεροφυλόφιλων συμμετεχόντων η περιθωριοποίηση από τον κοινωνικό περίγυρο οδηγεί κυρίως σε μια εσωστρεφή και υποτιμημένη ταυτότητα τους ομοφυλόφιλους άνδρες, στο λόγο των ομοφυλόφιλων συμμετεχόντων συνδέεται κυρίως με την ανάπτυξη ανεκτικότητας, σεβασμού στο διαφορετικό και αλληλεγγύης. Στο λόγο και των δύο ομάδων με αυτό τον τρόπο μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα υποστασιακά χαρακτηριστικά έχουν μια κοινή διομαδική λειτουργία καθώς δομούν μια συγκριτικά πλεονεκτική αναπαράσταση της ενδοομάδας (Tajfel, 1981).

Καταλήγοντας, είναι απαραίτητο να αναφέρουμε τους περιορισμούς στη δυνατότητα γενίκευσης των παραπάνω ευρημάτων, περιορισμούς που συνδέονται με το συγκεκριμένο πλαίσιο παραγωγής των δεδομένων και με τον μικρό αριθμό συμμετεχόντων στην έρευνα. Σημαντικό είναι, επίσης, να επισημάνουμε την επίδραση που είχαν τόσο οι ερωτήσεις όσο και η προσέγγισή μας εν γένει στην παραγωγή του λόγου των συνεντευξωμένων και στα ευρήματα της έρευνας. Ο τρόπος προσέγγισης των συμμετεχόντων, για παράδειγμα, ενείχε υποστασιακότητα καθώς οι ίδιοι κλήθηκαν εξαρχής να συμμετάσχουν στην έρευνα ως ομοφυλόφιλοι ή ετεροφυλόφιλοι άντρες. Με παρόμοιο τρόπο οι ερωτήσεις της συνέντευξης αναπόφευκτα ξεκινούν με δεδομένες κάποιες κοινωνικές κατηγορίες, αλλά και παραδοχές για αυτές. Επομένως, τα ευρήματά μας αναδεικνύουν ορισμένους πιθανούς και διαθέσιμους τρόπους για να μιλήσει κανείς για την ομοφυλοφιλία σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένου και του πλαισίου της έρευνας. Καταδεικνύουν όμως σαφώς την πολυπλοκότητα και την ευελιξία που ενυπάρχει στη ρητορική κατασκευή συγκεκριμένων

«κατηγοριών» και ταυτοτήτων. Τέλος, αν και πρόθεσή μας δεν ήταν να συγκρίνουμε τις δύο ομάδες, αλλά να προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε πιθανούς κοινούς τόπους στο λόγο τους, η ανάλυση έδειξε ότι κοινά ερμηνευτικά αποθέματα/κοινοί τόποι μπορεί να επιτελούν σημαντικές ταυτοτικές και διομαδικές λειτουργίες που θα άξιζε να μελετηθούν σε μεγαλύτερη κλίμακα.

Βιβλιογραφία

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. New York: Addison-Wesley.
- Billig, M. (1985). Prejudice, categorisation and particularisation: From a perceptual to a rhetorical approach. *European Journal of Social Psychology*, 15, 79-103.
- Billig, M. (1987). *Arguing and thinking: A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Billig, M., Codor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D., & Radley, A. (1998). *Ideological dilemmas: A social psychology of everyday thinking*. London: Sage.
- Bilodeau, B. L., & Renn, K. A. (2005). Analysis of LGBT identity development models and implications for practice. In R. L. Sanlo (Ed.), *Gender identity and sexual orientation: Research, policy, and personal perspectives* (pp. 25-39). San Francisco: Jossey-Bass.
- Campbell, D. T. (1958). Common fate, similarity, and other indices of the status of aggregates of persons as social entities. *Behavioural Sciences*, 3, 14-25.
- Campbell, D. T. (1967). Stereotypes and the perception of group differences. *American Psychologist*, 22, 817-829.
- DeLamater, J. D., & Hyde, J. S. (1998). Essentialism vs. social constructionism in the study of human sexuality. *Journal of Sex Research*, 35, 10-18.
- Demoulin, S., Leyens, J. P., & Yzerbyt, V. (2006). Lay theories of essentialism. *Group Processes and Inter-group Relations*, 9, 25-42.
- Dragonas, T. (2013). Religion in contemporary Greece - A modern experience? In A. Triandafillidou, R. Gropas, & H. Kouki (Eds.), *The Greek crisis and European modernity* (pp. 110-131). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Edwards, D., & Potter, J. (1992). *Discursive psychology*. London: Sage.
- Figgou, L. (2012). Essentialism, historical construction, and social influence: Representations of Pomakness

- in majority talk in Western Thrace (Greece). *British Journal of Social Psychology*, 52(4), 686-702.
- Hammack, P. L. (2005). The life course development of human sexual orientation: An integrative paradigm. *Human Development*, 48, 267-290.
- Hanson-Easey, S., & Augoustinos, M. (2014). "They're all tribals": Essentialism, context and the discursive representation of Sudanese refugees. *Discourse & Society*, 25(3), 362-382.
- Haslam, N., Bastian, B., & Bissett, M. (2004). Essentialist beliefs about personality and their implications. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1661-1673.
- Haslam, N., & Levy, S. (2006). Essentialist beliefs about homosexuality: Structure and implications for prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 471-485.
- Haslam, N., Rothschild, L., & Ernst, D. (2000). Essentialist beliefs about social categories. *British Journal of Social Psychology*, 39, 113-127.
- Haslam, N., Rothschild, L., & Ernst, D. (2002). Are essentialist beliefs associated with prejudice? *British Journal of Social Psychology*, 41, 87-100.
- Hegarty, P. (2002). "It's not a choice, it's the way we're built": Symbolic beliefs about sexual orientation in the US and Britain. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 12(3), 153-166.
- Hegarty, P. (2010). A stone in the soup? Changes in sexual prejudice and essentialist beliefs among British students in a class on LGBT psychology. *Psychology and Sexuality*, 1, 3-20.
- Hegarty, P., & Pratto, F. (2001). Sexual orientation beliefs: Their relationship to antigay attitudes and biological determinist arguments. *Journal of Homosexuality*, 41, 121-135.
- Helminiak, D. A. (2008). Homosexuality in world religions: A case study in the pPsychology of spirituality. *Journal of Individual Psychology*, 64, 137-160.
- Herek, G. M., & Capitanio, J. P. (1995). Black heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men in the United States. *Journal of Sex Research*, 32(2), 95-105.
- Holtz, P., & Wagner, W. (2009). Essentialism and attribution of monstrosity in racist discourse: Right-wing Internet postings about Africans and Jews. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 19(6), 411-425.
- Hubbard, K., & Hegarty, P. (2014). Why is the history of heterosexuality essential? Beliefs about the history of sexuality and their relationship to sexual prejudice. *Journal of homosexuality*, 61(4), 471-490.
- Iatridis, T., & Stergiou, N. (2016). Complementary gender stereotypes and system justification: The moderating role of essentialist lay theories for group differences/Estereotipos de género complementarios y justificación del sistema: El papel moderador de las teorías populares esencialistas sobre las diferencias grupales. *Revista de Psicología Social*, 31(1), 29-58.
- Insko, C. A., & Schopler, J. (1998). Differential distrust of groups and individuals. In C. Sedikides, J. Schopler, & C. A. Insko (Eds.), *Intergroup cognition and intergroup behavior* (pp. 75-107). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Joyce, Y., & Walker, S. P. (2015). Gender essentialism and occupational segregation in insolvency practice. *Accounting, Organizations and Society*, 40, 41-60.
- Kadianaki, I., & Andreouli, E. (2015). Essentialism in social representations of citizenship: An analysis of Greeks' and migrants' discourse. *Political Psychology*. doi:10.1111/pops.12271.
- Κάκκου, Μ. Π., & Χρυσόχου, Ξ. (2010). Η κοινωνική ανισότητα ως ουσιαστική διαφορά των κοινωνικών κατηγοριών: Μια συμβολή στη μελέτη της ομοιοποίησης. Στο Σ. Παπαστάμου, Γ. Προδρομίτης, & Β. Παυλόπουλος (Επιμ.), *Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά* (σελ. 551-580). Αθήνα: Πεδίο.
- Keller, J. (2005). In genes we trust: The biological component of psychological essentialism and its relationship to mechanisms of motivated social cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(4), 686-702.
- Kitzinger, C. (1995). Social constructionism: Implications for lesbian and gay psychology. In A. R. D'Augelli & C. Patterson (Eds.), *Lesbian, gay, and bisexual identities over the lifespan* (pp. 136-162). New York, NY: Oxford University Press.
- Kitzinger, C. (1999). Lesbian and gay psychology: Is it critical? *Annual Review of Critical Psychology*, 1, 50-66.
- Lickel, B., Hamilton, D. L., Wierzchowska, G., Lewis, A., Sherman, S. J., & Uhles, A. N. (2000). Varieties of groups and the perception of group entitativity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 223-246.
- Morton, T. A., Haslam, S. A., Postmes, T., & Ryan, M. K. (2006). We value what values us: The appeal of identity-affirming science. *Political Psychology*, 27, 823-838.
- Morton, T. A., Hornsey, M. J., & Postmes, T. (2009). Shifting ground: The variable use of essentialism in

- contexts of inclusion and exclusion. *British Journal of Social Psychology*, 48, 35-59.
- Morton, T.A., & Postmes, T. (2009). When differences become essential: Minority essentialism in response to majority treatment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 656-668.
- Park, B., Banchevsky, S., & Reynolds, E. B. (2015). Psychological essentialism, gender, and parenthood: Physical transformation leads to heightened essentialist conceptions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(6), 949-967.
- Pomerantz, A. (1986). Extreme case formulations: A way of legitimizing claims. *Human studies*, 9(2-3), 219-229.
- Potter, J. (1996). *Representing reality: Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage.
- Rothbart, M., & Taylor, M. (1992). Category labels and social reality: Do we view social categories as natural kinds? In G. R. Semin & K. Fiedler (Eds.), *Language and Social Cognition* (pp. 11-36). London: Sage.
- Σαπουντζής, Α., & Χατζηστεργίου, Μ. (2013). Η κατασκευή του ετεροσεξισμού στο λόγο των νέων: Το δίλημμα «κανονικότητας» και «δικαιωμάτων». *Ψυχολογία*, 20(1), 82-99.
- Stein, E. (Ed.). (1990). *Forms of desire: Sexual orientation and the social constructionist controversy*. New York: Garland.
- Tajfel, H. (1981) *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Verkuyten, M. (2003). Discourses about ethnic group (de-) essentialism: Oppressive and progressive aspects. *British Journal of Social Psychology*, 42, 371-391.
- Verkuyten, M. (2005). *The social psychology of ethnic identity*. Hove and New York: Psychology Press.
- Wetherell, M. (1998). Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse and Society*, 9, 387-412.
- Whitley, B.E. (1990). The relationship of heterosexuals' attributions for the causes of homosexuality to attitudes towards lesbians and gay men. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16, 369-377.
- Yzerbyt, V., Castano, E., Leyens, J. P., & Paladino, M. P. (2000). The primacy of the ingroup: The interplay of entitativity and identification. *European Review of Social Psychology*, 11, 257-295.
- Yzerbyt, V. Y., Corneille, O., & Estrada, C. (2001). The interplay of subjective essentialism and entitativity in the formation of stereotypes. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 141-155.
- Yzerbyt, V., Rocher, S., & Schadron, G. (1997). Stereotypes as explanations: Subjective essentialistic view of group perception. In R. Spears, P. J. Oakes, N. Ellemers & A. S. Haslam (Eds.), *The social psychology of stereotyping and group life* (pp. 20-50). Oxford, UK: Blackwell.
- Yzerbyt, V. Y., Rogier, A., & Fiske, S. T. (1998). Group entitativity and social attribution: On translating situational constraints into stereotypes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24(10), 1089-1103.

Homosexuality, Essentialism and Identity in the Discourse of Homosexual and Heterosexual Men

IOANNIS MICHOS¹

LIA FIGGOU²

ABSTRACT

Essentialism of social categories and its consequences on intergroup relations constitute one of the most popular research topics in social psychology. Drawing upon the relevant literature, the present study explores essentialist and de-essentialist representations about homosexual men and their identity functions in discourse. Sixteen semi-structured interviews were conducted with eight men who identified themselves as homosexual and eight men who identified themselves as heterosexual. Interviews were analyzed by the use of the principles of discursive psychology and rhetoric. Analysis indicated the coexistence of essentialist and de-essentialist representations of homosexuality in the discourse of both groups as a result of the negotiation and reconceptualization of naturalness, historical stability and normality of social categories. However, similar essentialist representations –such as the historical stability of homosexuality– perform different intergroup functions, whereas different entitative representations perform common intergroup functions in the discourse of homosexual and heterosexual participants.

Key-words: Essentialism, homosexuality, identity, discursive psychology, rhetoric

1 Address: Department of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki 54124. Email: maioanni@psy.auth.gr

2 Address: Department of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki 54124. Email: figgou@psy.auth.gr